

КУЛЬТУРА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО ГОЛОКОСТ В ДАНІЇ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

Д. О. Пестова

Запорізький національний університет

pestovadasha153@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-8561-7488>

Ключові слова: культура історичної пам'яті, історіографія, національний наратив, колективна пам'ять, комеморація, інтернаціоналізація пам'яті, ідентичність.

У статті здійснено аналіз стану наукової розробки проблеми формування культури пам'яті про Голокост у Данії. Використано методи історіографічного аналізу, порівняльно-історичний підхід і узагальнення, що дозволило виокремити напрями формування культури історичної пам'яті про Голокост у Данії. Показано трансформацію ідеї від післявоєнного «міфу нації-рятівниці» до сучасних критичних моделей пам'яті про Голокост, зосереджених за змістом – на складних аспектах та міжнародному дискурсі, за формою – на освітніх та музейних практиках.

THE CULTURE OF HISTORICAL MEMORY OF THE HOLOCAUST IN DENMARK: A HISTORIOGRAPHICAL OVERVIEW

D. O. Pestova

Zaporizhzhia National University

Key words: Culture of historical memory, historiography, national narrative, collective memory, commemoration, internationalization of memory, identity.

The article analyzes the state of scientific research on the formation of Holocaust remembrance culture in Denmark. It uses methods of historiographical analysis, a comparative-historical approach, and generalization, which made it possible to identify trends in the formation of Holocaust remembrance culture in Denmark. It shows the transformation of the idea from the post-war «myth of the savior nation» to contemporary critical models of Holocaust memory, focused on content, complex aspects, and international discourse, and on education and museum practices.

The article explores the evolution of scientific and public discourse: from the silencing and dominance of the «savior nation» narrative after October 1943 to modern approaches that emphasize critical analysis, the complexity of historical experiences, and moral responsibility. The works of leading researchers (J. Britt, K. Lammers, H. Berg, K. Kverndokk, etc.) who study the transformation of memory, the role of education, museum institutions and media in the formation of a collective vision of the past are considered. It is emphasized that in Danish society there is a process of deheroization and internationalization of memory, when the Holocaust goes beyond the boundaries of a national event and appears as a universal symbol of the fight against intolerance and genocide.

Special attention is paid to works that highlight the issues of the evacuation of Jews to Sweden, refugee policy in the 1930s, the experience of those deported to Theresienstadt.

The conclusion is made that the culture of memory about the Holocaust is a multi-level phenomenon that combines historical, culturological and socio-political dimensions. Denmark's experience has significant practical potential for Ukraine, where in times of war the issues of preserving historical truth, forming critical thinking, and consolidating society are particularly relevant.

Постановка проблеми. Історична пам'ять є невід'ємною складовою формування нації, оскільки саме через збереження та інтерпретацію минулого суспільство створює свою ідентичність, визначає цінності та формує колективне самосприйняття. Особливо яскраво проявляються в історичній пам'яті ті моменти історії нації, які сповнені певного трагізму, викликів, адже вони демонструють, хто є ким, формують уявлення про моральні й культурні пріоритети, а також впливають на суспільну солідарність і відповідальність перед майбутніми поколіннями. В історії Європи ХХ ст. таким явищем став Голокост, що залишив глибокий слід у колективній пам'яті, стимулюючи розвиток культурних та освітніх практик, спрямованих на збереження пам'яті про трагедію та передачу її уроків наступним поколінням. Самі ці суспільні практики, наративи, через які спільнота осмислює, зберігає та передає своє уявлення про минуле, формують культуру історичної пам'яті.

Отже, під дефініцією «культура історичної пам'яті» ми розуміємо не саме минуле, а ставлення до нього. Вона показує, як минуле інтерпретується в сучасності, які події вважаються «своїми», а які «чужими». У контексті вищесказаного увагу привертає досвід Данії, яка під час нацистської окупації відзначилася порятунком значної частини єврейського населення, проте після війни національна пам'ять про ці події довгий час перебувала в стані замовчування або навіть заперечення Голокосту. Лише в кінці минулого століття у суспільстві почав формуватися критичний дискурс, який визнавав складність історичних фактів, їхній трагізм і моральну відповідальність, що зумовило поступове становлення культури історичної пам'яті про Голокост у Данії.

Сьогодні культура історичної пам'яті про Голокост у Данії має особливу актуальність, оскільки вона поєднує історичне осмислення минулого з сучасними освітніми, культурними та суспільними практиками. Усвідомлення трагічних сторінок історії сприяє формуванню критичного мислення, розвитку толерантності та протидії антисемітизму й будь-яким проявам дискримінації.

Історіографічний доробок щодо даного питання має різноманітні напрацювання в сфері Голокосту чи формування історичної пам'яті, проте варто відзначити, що на сьогодні ця проблематика дослідження формування культури історичної пам'яті про Голокост змінюється, це значною мірою пов'язано з новим осмисленням питань Голокосту, зміною історичної політики європейських країн, у тому числі країн Північної Європи. Данський кон-

тек є відносно новим, адже дослідники або акцентували свою увагу на таких країнах як Німеччина чи Польща, або дослідження данського питання відбувалося через призму міфологізації свідомості (міф про «націю рятівницю»). Саме тому дана наукова розвідка присвячена формуванню комплексного уявлення щодо історичної пам'яті Данії про Голокост.

Мета статті полягає у здійсненні комплексного аналізу наукових досліджень, присвячених культурі історичної пам'яті про Голокост у Данії, з'ясування основних напрямів, інтерпретацій та підходів до осмислення цієї теми в науковому та публічному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблематика Голокосту у Данії є відносно новою темою у світовому науковому дискурсі, що обумовлено фактом порятунку єврейської спільноти та пануванням тези про відсутність Голокосту в Данії. Це відобразилося і на вивченні питання культури історичної пам'яті про Голокост у даній країні. Деякі аспекти питання розкривають Дж. Брітт¹, К. Ламмерса², Х. Б'єрг³, К. Кверндокк⁴, які заклали підвалини сучасного дискурсу пам'яті про Голокост у Данії. У центрі уваги опинилися питання трансформації національної ідентичності, формування офіційної політики пам'яті, роль освітніх практик, а також співвідношення локальної та глобальної пам'яті. Водночас, спроб комплексного аналізу історіографічного доробку окресленої у темі проблеми наразі не здійснено.

В українському науковому дискурсі наразі не здійснювалося вивчення проблематики Голокосту в Данії та формування історичної пам'яті про ці події. Водночас, теоретичні напрацювання українських науковців з культури історичної пам'яті допомагають у вивченні відповідного датського наративу. Зокрема, А. Подольський⁵ у своїх дослідженнях звертає увагу на взаємозв'язок між

¹ Holocaust i den danske erindring. En analyse af formidlingen og receptionen af Holocaust i Danmark / J. Britt. Vejleder : Karl Christian Lammers, 2005. 103 p.

² Lammers K. Der Holocaust im kollektiven Gedächtnis in Skandinavien. Dänemark und Schweden im Vergleich. Geschichtspolitik und kollektives Gedächtnis. *Erinnerungskulturen in Theorie und Praxis*. Göttingen : V&R unipress, 2009. P. 181–198.

³ Bjerg H. The Culture of Memory in the «Grandchildren Generation» in Denmark. *Historicizing the Uses of the Past*. 2011. P. 241–255.

⁴ Kverndokk K. Negotiating Holocaust memory in Schooltrip reports. *Negotiating Pasts in the Nordic Countries: Interdisciplinary Studies in History and Memory* / by A. Eriksen, J. Sigurdsson. Lund : Nordic Academic Press, 2009. P. 263–288.

⁵ Подольський А. Пам'ять, яка вона? (Роздуми про культуру пам'яті в Україні на прикладі ставлення до історії Голокосту). *Historians.in.ua*. 2021. URL: <https://surl.li/kxagqb>.

науковими дослідженнями та практиками вшанування пам'яті, окреслено позитивні кроки у розвитку міждисциплінарного підходу й виявлено брак системної політики держави у підтримці меморіальних програм. О. Педан-Слепухою⁶ запропоновано практичні моделі освітніх заходів і маршрутів, спрямованих на формування у школярів емпатії, критичного мислення та усвідомлення людського виміру трагедії Голокосту через локальні історії. У монографії В. Гриневича та П.-Р. Магочія⁷ розглянуто Бабин Яр як багатомірний простір пам'яті – історичний, культурний і політичний – проаналізовано трансформацію його сприйняття в радянський, пострадянський та сучасний періоди, а також вплив комеморативних ініціатив і мистецьких інтерпретацій на формування колективної пам'яті українського суспільства.

Виклад основного матеріалу.

Датський наратив про Голокост почав формуватись відразу у 50-х рр. ХХ ст. та був пов'язаний, у першу чергу, з подіями жовтня 1943 р., коли було врятовано більшість євреїв Данії. Ця подія стала основою міфу про «націю рятівників», який тривалий час домінував у суспільній пам'яті. Однак вже в 70-х роках науковці почали звертати увагу на складні та суперечливі сторони цього досвіду: співпрацю частини данського суспільства з окупантами, антисемітські настрої, депортацію євреїв до Терезієнштадта. Сучасні дослідження акцентують на плюралізмі пам'яті, відкритості до нових голосів і критичному переосмисленні національних міфів. Особливе значення має роль освіти та музейних інституцій у формуванні пам'яті, а також міжнародний вимір комеморативних практик.

У межах історіографічного огляду доцільно виокремити три групи праць:

- 1) Теоретичні студії з проблем історичної пам'яті в європейській гуманітаристиці.
- 2) Дослідження подій Голокосту в Данії.
- 3) Праці, присвячені аналізу культури історичної пам'яті про Голокост у сучасній Данії.

Отже звернемо нашу увагу на кожен блок окремо. До першого блоку ми можемо віднести праці, які присвячені питанням культури історичної пам'яті в європейській історіографії.

Якщо говорити власне про саме поняття «культура історичної пам'яті», то воно було введено у

науковий вжиток відносно недавно, у середині 80-х рр. ХХ ст. французьким істориком П. Нора⁸, який, ініціюючи вивчення «місць пам'яті», виділив три форми колективної пам'яті – матеріальну, функціональну та символічну, що різнилися за типом об'єктів, у яких вона втілювалася. Матеріальна форма охоплювала спеціально створені для збереження пам'яті об'єкти (пам'ятники, меморіали), функціональна – предмети чи практики, що опосередковано підтримували пам'ять (назви вулиць, зображення на банкнотах тощо), а символічна – місця та об'єкти, які з часом ставали історичними свідками й національними символами. Слідом за П. Нора, в інших європейських країнах подібні дослідження були ініціювали М. Існенгі, Е. Франсуа, Х. Шульц⁹.

Водночас, теорію історичної пам'яті найбільш повно розкрив у своїх дослідженнях Дж. Ассман¹⁰. У дослідженнях науковця запропоноване одне з найвпливовіших теоретичних розрізень сучасної пам'яттєвої теорії – між пам'яттю комунікативною та культурною. Автор доводить, що колективна пам'ять формується на перетині повсякденних комунікаційних практик і стабілізованих культурних репрезентацій (символів, ритуалів, пам'ятників). Дж. Ассман підкреслював, що комунікативна пам'ять обмежена тривалістю поколінь, тоді як культурна пам'ять здатна передавати сенси протягом століть завдяки інституціям і культурним текстам.

У сучасних дослідженнях європейських істориків спостерігається більш критична, а подеколи негативна позиція щодо культури історичної пам'яті. Так, Є. Хельберг-Хірн¹¹ у своїх дослідженнях підкреслювала, що процес формування колективної пам'яті завжди був тісно пов'язаний із політичними інтересами націй-держав, які протягом століть використовували історію як інструмент легітимзації власної ідентичності. На її думку, історієписання не є нейтральним відображенням минулого, адже воно неминуче містить елементи політичної та емоційної цензури, що зумовлюють вибірковість пам'яті. Дослідниця наголошувала, що така пам'ять

⁸ Довгопалова О. Місця пам'яті й наші пошуки себе. *Verbum*. 2019. URL: <https://surl.li/bxuozf> (дата звернення: 07.09.2025).

⁹ Шаповалов Ю. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід. Київ, 2013. 600 с.

¹⁰ Assmann J. Collective memory and cultural identity. *New German Critique*. 1995. № 65. P. 125–133; Шаповалов Ю. Культура історичної пам'яті...

¹¹ Файхтингер Й. По ту сторону методичного націоналізму. Перспективи культури, исторической памяти и идентичности в Европе. *Вопросы философии*. 2007. № 9.

⁶ Дорогами пам'яті: як організувати меморіальні візити до місць масових поховань (з досвіду проекту «Захистимо пам'ять») / Упоряд. О. Л. Педан-Слепухіна. Київ : Український центр вивчення історії Голокосту, 2020. 128 с.

⁷ Гриневич В., Магочій П.-Р. Бабин Яр. Історія і пам'ять. Київ : Дух і літера, 2016. 352 с.

не має лінійного чи об'єктивного характеру, оскільки створюється у контексті змагання наративів і прагнення виправдати сучасні суспільно-політичні орієнтири через інтерпретацію «альтернативного минулого», покликаною легітимізувати «альтернативне майбутнє».

Ще більш критично оцінює теорію історичної пам'яті Й. Файхтингер¹², згідно з думкою якого всі дослідження з історичної пам'яті певної події є переписуванням вже знаних фактів у новій інтерпретації. Тим самим, подібні дослідження, на думку культуролога, не мають ані культурної, ані історичної цінності.

Варто також відзначити роботу Д. Спігел, яка акцентує увагу на співвідношенні пам'яті та історії через концепти літургійного й історичного часу, що дозволяє глибше зрозуміти механізми колективної пам'яті про події Другої світової війни та Голокосту. Авторка наголошує, що літургійний час, властивий ритуалам пам'яті, створює циклічність та повторюваність у сприйнятті минулого, тоді як історичний час прагне лінійності та причинно-наслідкових пояснень. У контексті досліджень пам'яті про Голокост у Данії ця концепція дає можливість побачити, як офіційні комеморативні практики (ритуали вшанування, шкільні традиції) функціонують у літургійному часі, закріплюючи моральний урок і національну єдність, тоді як академічна історіографія намагається вписати ці події у ширший європейський історичний контекст, критично аналізуючи складні питання співучасті, байдужості чи «сірих зон». Таким чином, робота Д. Спігел допомагає осмислити двохаровість колективної пам'яті: як інструменту консолідації ідентичності та одночасно об'єкта історичної критики¹³.

А. Пето та Х. Тхорсон досліджують процес переходу від домінування офіційного, часто ідеологічно забарвленого наративу, до більш плюралістичного й локалізованого осмислення трагедії. Авторами акцентується увага на тому, що після 1989 р. значно активізувались підходи, що спираються на усну історію та свідчення очевидців, що дозволило переосмислити події Другої світової війни з урахуванням локального і персонального досвіду. У монографії наголошується на важливості судово-історичної перспективи; порушено питання унікальності Голокосту в історичній пам'я-

ті та його співвідношення з іншими геноцидами. Підкреслюється важливість інтеграції локальних історій до глобального контексту пам'яті, що сприяє подоланню обмеженого бачення та формуванню інклюзивного наративу¹⁴.

У колективній монографії під редакцією Х. Велзер¹⁵ розглянуто процеси формування пам'яті про Голокост, колаборацію та опір у різних європейських країнах, з особливою увагою до конфліктів між героїчними наративами та визнанням співучасті чи пасивності населення.

Як результат, аналіз розвитку теорії історичної пам'яті свідчить, що еволюція наукових підходів до цього феномену відбувалася від структурно-класичних моделей, які зосереджувалися на механізмах збереження колективних уявлень про минуле, до критичних концепцій, що наголошують на ідеологічній зумовленості пам'яті та політичному характері історієписання. Подальший розвиток історіографії, зокрема в дослідженнях пам'яті про Голокост, позначився прагненням до багатоперспективного й етичного осмислення минулого, де поєднуються академічний аналіз, усна історія та локальні наративи. У результаті культура історичної пам'яті постає як динамічний конструкт, що поєднує наукове осмислення, суспільні практики комеморації та переживання колективної історичної травми.

Другий виділений нами історіографічний блок стосується досліджень Голокосту. У даному блоці дослідження ми зацентруємо не на загальних працях з цього питання, а на маловивчених фактах та аспектах. До прикладу, ми можемо відзначити, що крізь призму Голокосту політика німецької окупації щодо датських євреїв є маловивченою. Так, у колективній праці «Данія та Голокост» («Denmark and the Holocaust»)¹⁶, підготовленій Данським інститутом міжнародних досліджень, автори виходять за межі усталеного наративу, що зосереджувався переважно на героїчному порятунку євреїв у жовтні 1943 р., і звертають увагу на менш досліджені аспекти: обмежувальну міграційну політику Данії щодо єврейських біженців у 1930-х рр., співпрацю данських інституцій із нацистською окупаційною владою до серпня

¹⁴ Welzer H. Der Krieg der Erinnerung: Holocaust, Kollaboration und Widerstand im europäischen Gedächtnis. Frankfurt am Main : Fischer, 2007. 319 p.

¹⁵ Welfare, Refugees and Rescue: Denmark and the Jewish Question from 1933 to 1945 / ed. C. Banke. Stockholm. København : Institut for Internationale Studier, 2007. 130 s.

¹⁶ Chitwood K. The Rescue Of Danish Jews During The Holocaust Continues To Inspire. *Museum of Jewish Heritage*. 2023. URL: <https://surl.li/vszznm> (дата звернення: 01.10.2025).

¹² Spiegel G. M. Memory and history: Liturgical time and historical time. *History and Theory*. 2002. № 41 (2). P. 149–162.

¹³ Petó A., Thorson H. The Future of Holocaust Memorialisation: Confronting Racism, Anti-Semitism, and Homophobia Through Memory Work. Budapest : Bonex Press KFT, 2019. 110 p.

1943 р., а також участь окремих данських добровольців у підрозділах СС¹⁷.

У даному контексті варто відзначити дослідження данського історика та професора Копенгагенського університету Х. Кірчхофа¹⁸ присвячено вивченню передумов і механізмів рятувальної операції, а також тих аспектів, що залишалися поза національною пам'яттю. Науковець звертає увагу на амбівалентну позицію влади, співіснування солідарності та байдужості, а також долю близько 500 депортованих євреїв, що довго не вписувалися у героїчний наратив, прагнучи подолати міф виключно позитивного досвіду Данії.

Загалом же, національний дискурс у Данії історично складався навколо унікальної рятувальної операції 1943 р., коли більшість данських євреїв було врятовано завдяки зусиллям громадянського суспільства, руху опору й окремих державних структур. Цей сюжет став центральним для данської колективної пам'яті, формуючи наратив про «маленьку країну, що чинила опір нацизму» та «націю рятівників». У міжнародному контексті, однак, цей досвід розглядається не лише як підстава для гордості, а й як об'єкт критичного переосмислення, що дозволяє дослідникам виявити складні механізми формування колективної пам'яті, а також вивчити впливи політики пам'яті на сучасну ідентичність. Тому більшість досліджень з історії єврейської спільноти Данії у роки Другої світової війни у тій чи іншій мірі стосуються вищезазначеної події. Звісно, дослідники датського Голокосту, про яких йшла мова вище, не уникають факт порятунку, проте не акцентують так сильно увагу на ньому, як інші науковці.

У даному контексті варто звернути увагу на дослідження данського історика та письменника Б. Блуднікова, який займається дослідженням історії Данії в контексті Голокосту. У статті Б. Блуднікова¹⁹ акцентовано увагу на ролі «тихої дипломатії» та неформальних контактів між данськими посадовцями, німецькою адміністрацією та нейтральними державами. Автор переконливо демонструє, що не лише стихійна допомога з боку громадян, а й дипломатичні зусилля у «тіньовому режимі» стали критичним чинником збереження життя сотням євреїв.

¹⁷ Kirchhoff H. Holocaust i Danmark. Odense : Syddansk Universitetsforlag, 2013. 359 s.

¹⁸ Bludnikow B. Stille diplomati og flygtningehjælp. *Føreren har befalet! Jødeaktionen 1943* / ed. H. Sode-Madsen. København : Samleren, 1993. P. 147–163.

¹⁹ Bludnikow B. Stille diplomati og flygtningehjælp. *Føreren har befalet! Jødeaktionen 1943* / ed. H. Sode-Madsen. København : Samleren, 1993. P. 147–163.

Продовжуючи цю тему варто відзначити також працю Р. Крет та М. Могенсен²⁰, які акцентують увагу на соціальній і побутовій стороні процесу евакуації єврейського населення до Швеції, відтворюючи атмосферу страху, терміновості та взаємної підтримки. Значення праці полягає у відтворенні «живої історії» через свідчення очевидців, що дозволяє побачити механізми взаємодії окремих громадян, рибалок і членів руху Опору, завдяки чому вдалося врятувати значну частину данських євреїв.

Серед праць, присвячених евакуації євреїв до Швеції, відзначимо також дослідження данської історикині та наукової співробітниці Орхуського університету Л. Сковгольм. У даній науковій розвідці простежується спроба комплексного викладу подій жовтня 1943 р., коли було здійснено масову евакуацію єврейського населення Данії до Швеції з метою уникнення депортації до нацистських концтаборів. Серед сильних сторін праці варто відзначити широкий спектр використаних наукових праць, що дозволяє авторці представити узагальнений погляд на події. Крім того, окрему увагу приділено поясненню структурних передумов успіху евакуації: географічній близькості до нейтральної Швеції, відносно невеликій чисельності єврейської громади, а також готовності значної частини населення і представників влади до участі у рятувальних заходах.

Водночас у статті окреслено певні обмеження, характерні для популяризаторського формату викладу: недостатньо розкрито соціально-економічні аспекти операції, зокрема питання матеріальної винагороди рибалкам, що перевозили євреїв до Швеції, та пов'язані з цим суперечності у суспільстві²¹.

Не можемо оминати й питання відносин Данії та Швеції на урядовому рівні, які призвели до можливості порятунку євреїв Данії. Так, у роботі П. Левіне²² досліджується еволюція позиції шведської дипломатії щодо Голокосту в період Другої світової війни. Автор розглядає дипломатичні акції шведської влади для захисту євреїв, зокрема організацію евакуації, надання притулку біженцям і переговори з нацистськими структурами. Особливу увагу приділено ролі окремих дипломатів і політиків, які впливали на зміну курсу від пасивності

²⁰ Kreth R., Mogensen M. *Flugten til Sverige. Aktionen mod de danske jøder oktober 1943*. København, 1995.

²¹ Louise S. *Jødeaktionen og evakueringen af danske jøder i oktober 1943*. URL: <http://surl.li/qatux> (date access: 06.07.2025).

²² Levine P. *From Indifference to Activism: Swedish Diplomacy and the Holocaust 1938–1944*. Uppsala, 1996.

до порятунку, що відображає не лише політичні, а й моральні дилеми того часу.

Ця праця зробила значний внесок в історіографію Голокосту, оскільки розкриває механізми зовнішньої політики держави, яка намагалась зберегти нейтралітет, але одночасно виконувала роль гуманітарного посередника. Автор також акцентує на складності балансу між національними інтересами й міжнародною відповідальністю у контексті масштабних злочинів проти людства.

Варто звернути увагу й на роботу за авторства Х. Адлера²³, яка не втрачає актуальності й сьогодні, хоча вперше була видана у 1955 р. Автор праці – німецький філософ і соціолог єврейського походження. Його праця стала основоположною у вивченні Голокосту як такого. Х. Адлер, який пережив перебування у єврейському гетто, запропонував комплексний аналіз табору, поділивши працю на три основні частини: історію створення та функціонування гетто, соціально-інституційний опис умов життя, а також глибокий психологічний аналіз поведінки як злочинців, так і жертв. Ця робота є найдетальнішим і найповнішим науковим описом будь-якого концентраційного табору того періоду.

З цього питання слід виділити також узагальнюючи працю «Данські євреї в Терезієнштадт» («Danske jøder i Theresienstadt»)²⁴, яка містить як уривки з різних данських джерел про Голокост, так і редакторські висновки щодо них. Матеріал узагальнює особисті спогади п'яти датських єврейських свідків. Цей освітній ресурс суттєво сприяє розвитку усної історії Голокосту в датському контексті, відтворюючи інтимний, емоційний вимір трагедії, що традиційно залишався поза увагою офіційної історіографії.

Отже, аналіз данської історіографії Голокосту засвідчує поступовий перехід від героїзованого наративу про масовий порятунок євреїв до більш критичного, багатовимірного осмислення цих подій. Дослідники дедалі частіше звертаються до маловивчених аспектів – ролі адміністративних структур, дипломатії, співучасті окремих громадян і складних моральних виборів доби окупації. Сучасні праці поєднують макроісторичний і мікроісторичний підходи, що дозволяє відтворити як

політичні механізми, так і людський вимір трагедії. Таким чином, датська історіографія рухається у напрямі від національно-міфологічного бачення до аналітичного, критичного розуміння Голокосту як складного соціально-історичного феномена, тісно пов'язаного з формуванням колективної пам'яті та національної ідентичності.

Останній блок наукових розвідок, виділений нами, стосується саме теми культури історичної пам'яті про Голокост у Данії. Наголосимо, що крізь таку призму тему Голокосту в Данії почали розглядати досить нещодавно.

Найпершим і найбільш значущим дослідженням є дисертація Дж. Брітт «Голокост в історичній та колективній пам'яті». У ній уперше піднято питання про факт Голокосту в Данії та необхідність формування національної пам'яті. Дослідниця аналізує трансформацію колективної пам'яті, показуючи, як вона вибудувалася навколо позитивної історії порятунку євреїв у жовтні 1943 р., що стала ключовим елементом ідентичності та витіснила складніші теми – співпрацю з окупаційною владою чи байдужість до трагедій в інших країнах. Особливу увагу Дж. Брітт приділяє «тіньовим зонам» пам'яті, серед яких – замовчування планів інтернування євреїв та редукація трагедії до контексту національної гордості. Вона критично оцінює офіційну політику, зокрема введення Auschwitz-dagen, наголошуючи, що попри формальне увічнення пам'яті жертв, у суспільній свідомості Голокост у Данії залишається розмитим і часто прирівнюється до інших трагедій ХХ ст.²⁵

Подальші дослідження беруть роботи Дж. Брітт за основу, проте привносять сучасний (на момент написання праці) наратив суспільства про Голокост і зміни у політиці уряду з відповідного питання. Наприклад, уряд країни починає створювати різноманітні організації та установи, які займаються безпосередньо питаннями геноцидів та Голокосту²⁶; така політика потроху призводить до поступового «витіснення» із суспільної думки ідеї заперечення Голокосту. Зокрема, у працях К. Ламмерса акценти також зміщені на доказі факту Голокосту в Данії. Автор виступає проти його заперечення, наводячи факти, які підтверджують тезу про факт Голокосту в країні. При цьому, значну увагу приділяє дослідник порівнянню подій у Данії

²³ Adler H. G. Theresienstadt. 1941–1945. Das Antlitz einer Zwangsgemeinschaft, Geschichte Soziologie Psychologie. Cambridge : Cambridge University Press, 2021. 883 p.; Adler H. G. URL: <https://surl.li/gtrjla> (дата звернення: 08.07.2025).

²⁴ Holocaust i den danske erindring. En analyse af formidlingen og receptionen af Holocaust i Danmark / J. Britt. Vejleder : Karl Christian Lammers, 2005. 103 p.

²⁵ Lammers K. Der Holocaust im kollektiven Gedächtnis in Skandinavien. Dänemark und Schweden im Vergleich. Geschichtspolitik und kollektives Gedächtnis. *Erinnerungskulturen in Theorie und Praxis*. Göttingen : V&R unipress, 2009. P. 181–198.

²⁶ Bjerg H. The Culture of Memory in the «Grandchildren Generation» in Denmark. *Historicizing the Uses of the Past*. 2011. P. 241–255.

та Швеції, визначаючи причини, які зробили можливим порятунок більшості євреїв, а також причину вибору саме Швеції, як місця такого порятунку²⁷.

Робота Х. Б'єрг більше акцентована питанням культури пам'яті, а саме пам'яті поколінь про одну й ту саме подію. Дослідниця акцентує увагу на пам'яті про Голокост в Данії у третього покоління. Авторкою досліджено явище так званої «дегероїзації» колективного минулого, коли традиційний образ єдиного народу, що протистояв окупації, поступово доповнюється новими темами, раніше маргіналізованими групами й альтернативними поглядами. У цьому аспекті наукова значущість роботи полягає в тому, що вона демонструє, як національна пам'ять перестає бути замкненою системою і стає більш відкритою до багатоголосся та критичного переосмислення.

Водночас, відзначається тенденція до інтернаціоналізації та універсалізації пам'яті, коли Голокост виходить за межі суто данського досвіду й набуває загальнолюдського значення як символ боротьби з нетерпимістю, війною та геноцидом. Водночас спостерігається процес віктимізації, що розширює межі колективної пам'яті за рахунок нових груп, однак найчастіше через позицію жертв, що певною мірою зберігає пасивний характер цих образів у колективній уяві²⁸.

Також варто відзначити працю данського історика К. Кверндокка, який досліджує шкільні поїздки до місць пам'яті Голокосту, показуючи, як у звітах учнів поєднуються офіційний дискурс та особисті рефлексії. Таким чином, автор створює простір переговорів між національною пам'яттю та індивідуальним досвідом, де молодь намагається віднайти особистий сенс через емоційний відгук і моральні оцінки²⁹.

Серед останніх досліджень Голокосту в Данії крізь призму культури пам'яті, виділяється робота М. Літ'є. Науковцем проаналізований сучасний стан формування пам'яті про події Голокосту в країні. Вагомий акцент робиться на проблемі викладання поданої теми у закладах загальної середнього освіти. Автор спирається на теорію

комунікативної та культурної пам'яті Дж. Ассман, щоб продемонструвати, як інтервенції освітян збігаються з культурними нарративами в родинних середовищах, закріплюючи панівний канон: оповідь про Данію як про демократичну націю, що солідарно протистояла диктатурі. Це дозволяє побачити, що навіть сучасні шкільні практики спрямовані на відтворення образу національної моралі, однак водночас зосереджені на побудові стійкої національної ідентичності. Автор критикує такий канон, показуючи, що він обмежує розуміння Голокосту як транснаціонального явища. Інтерв'ю з 25 учасниками – учителями та учнями – дозволили виявити, що офіційний нарратив піддається корекціям через використання «альтернативних архівів» – історичних джерел, що виходять за межі традиційної нарративної рамки. Це свідчить про здатність освітньої практики частково руйнувати монолітний нарратив і відкривати можливість для більш аналітичних та інтеркультурних підходів до вивчення Голокосту³⁰.

Таким чином, аналіз історіографічного доробку проблеми дозволяє зробити висновок, що культура історичної пам'яті про Голокост у Данії є багатшаровою. Дослідники розглядають цю тему не лише у вузько історичному контексті рятувальної операції 1943 р., що стала унікальним прикладом громадянської солідарності, організованого спротиву нацизму та формування міфу про «націю рятуваницю», а й у ширшому культурологічному та соціологічному вимірі, зосереджуючи увагу на впливі цих подій на формування національної ідентичності, публічних нарративів і політики пам'яті. Зокрема, в останні роки особливу увагу приділено аналізу трансформації пам'яті про Голокост у данському суспільстві під впливом глобальних дискурсів, міжнародних ініціатив з увічнення пам'яті, змін у суспільних настроях і політичних дебатах. Таким чином, систематизація наукових підходів і аналітичне переосмислення еволюції наукового дискурсу свідчать про те, що культура історичної пам'яті про Голокост у Данії є не лише темою для реконструкції фактів минулого, а й важливим інструментом формування громадянської свідомості, культурної ідентичності та суспільного діалогу.

Ми розуміємо, що проблематика потребує ширшого дослідження, а особливо з урахуванням сучасних технологій, які змінюють підходи до формування колективної пам'яті.

²⁷ Kverndokk K. Negotiating Holocaust memory in Schooltrip reports. *Negotiating Pasts in the Nordic Countries: Interdisciplinary Studies in History and Memory* / by A. Eriksen, J. Sigurdsson. Lund : Nordic Academic Press, 2009. P. 263–288.

²⁸ Lytje M. Democracy is opposed to dictatorship: Danish Holocaust memory and the didactic practices of Danish history teachers. *Historical Encounters*. 2023. Vol. 10 (1). P. 130–143.

²⁹ Assmann J. Communicative memory and cultural memory. *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* / by A. Erl, A. Nünning. Berlin; New York : De Gruyter, 2008.

³⁰ Lov om oprettelse af Dansk Center for Holocaust- og Folkebrudsstudier. URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2000/477>

References

- Adler, H. G. *Wallstein Verlag*. URL: <https://surl.li/gtrjla> (date access: 08.07.2025) [in German].
- Adler, H. G. Theresienstadt. 1941–1945. Das Antlitz einer Zwangsgemeinschaft, Geschichte Soziologie Psychologie. Cambridge : Cambridge University Press, 2021. 883 p. [in Danish].
- Assmann, J. Collective memory and cultural identity. *New German Critique*. 1995. 65: 125–133.
- Assmann, J. Communicative memory and cultural memory. *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* / by A. Erll, A. Nünning. Berlin; New York : De Gruyter, 2008 [in English].
- Bertelsen, A. Oktober 1943. Oplevelser og tilstande under jødeforfølgelsen i Danmark. Erhus : Jydsk Centraltrykkeri, 1952 [in Danish].
- Bjerg, H. The Culture of Memory in the «Grandchildren Generation» in Denmark. *Historicizing the Uses of the Past*. 2011. 241–255 [in Danish].
- Bjerregaard, K., Bjerg, H., Lenz, C. Die Bedeutung der Kategorie Geschlecht bei der Weitergabe von Besatzungserinnerungen in Dänemark und Norwegen. *Historische Mitteilungen der Ranke-Gesellschaft*. 2006. 19: 45–66 [in Danish].
- Bludnikow, B. Stille diplomati og flygtningehjælp. *Føreren har befalet! Jødeaktionen 1943* / ed. H. Sode-Madsen. København : Samleren, 1993. 147–163 [in Danish].
- Chitwood, K. The Rescue Of Danish Jews During The Holocaust Continues To Inspire. *Museum of Jewish Heritage*. 2023. URL: <https://surl.li/vszznm> (date access: 01.10.2025).
- Danske jøder i Theresienstadt: Danske erfaringer med Holocaust. URL: <https://surl.li/tvyogn> (date access: 08.07.2025) [in Danish].
- Dorohamy pamiati: yak orhanizuvaty memorialni vizyty do mists masovykh pokhovan (z dosvidu proiektu «Zakhystymo pamiat») / Uporiad. O. L. Pedan-Sliepukhina. Kyiv, 2020. 128 p. [in Ukrainian].
- Dovhopalova, O. Mistsia pamiati i nashi poshuky sebe. *Verbum*. 2019. URL: <https://surl.li/bxuozf> (date access: 07.09.2025) [in Ukrainian].
- Holocaust i den danske erindring. En analyse af formidlingen og receptionen af Holocaust i Danmark / J. Britt. Vejleder : Karl Christian Lammers, 2005. 103 p. [in Danish].
- Hrynevych, V., Mahochii, P.-R. Babyn Yar. Istoriia i pamiat. Kyiv, 2016. 352 p. [in Ukrainian].
- Kirchhoff, H. Holocaust i Danmark. Odense, 2013. 359 s. [in Danish].
- Kreth, R., Mogensen, M. Flugten til Sverige. Aktionen mod de danske jøder oktober 1943. København, 1995 [in Danish].
- Kverndokk, K. Negotiating Holocaust memory in Schooltrip reports. *Negotiating Pasts in the Nordic Countries: Interdisciplinary Studies in History and Memory* / by A. Eriksen, J. Sigurdsson. Lund, 2009. 263–288.
- Lammers, K. Der Holocaust im kollektiven Gedächtnis in Skandinavien. Dänemark und Schweden im Vergleich. Geschichtspolitik und kollektives Gedächtnis. *Erinnerungskulturen in Theorie und Praxis*. Göttingen, 2009. 181–198 [in Danish].
- Levine P. From Indifference to Activism: Swedish Diplomacy and the Holocaust 1938–1944. Uppsala, 1996.
- Louise, S. Jødeaktionen og evakueringen af danske jøder i oktober 1943. URL: <http://surl.li/qatux> (date access: 06.07.2025) [in Danish].
- Lov om oprettelse af Dansk Center for Holocaust- og Folkedrabsstudier. URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2000/477> [in Danish].
- Lytje, M. Democracy is opposed to dictatorship: Danish Holocaust memory and the didactic practices of Danish history teachers. *Historical Encounters*. 2023. 10 (1): 130–143.
- Podolskyi, A. Pamiat, yaka vona? (Rozdumy pro kulturu pamiati v Ukraini na prykladi stavlennia do istorii Holokostu). *Historians.in.ua*. 2012. URL: <https://surl.li/kxagqb> (дата звернення: 07.07.2025) [in Ukrainian].
- Peterson, A., Thorson, H. The Future of Holocaust Memorialisation: Confronting Racism, Anti-Semitism, and Homophobia Through Memory Work. Budapest, 2019. 110 p.
- Shapovalov, Yu. Kultura istorychnoi pamiati: yevropeyskyi ta ukrainskyi dosvid. Kyiv, 2013. 600 p. [in Ukrainian].
- Spiegel, G. M. Memory and history: Liturgical time and historical time. *History and Theory*. 2002. 41 (2): 149–162.
- Welfare, Refugees and Rescue: Denmark and the Jewish Question from 1933 to 1945 / ed. C. Banke. Stokholm; København, 2007. 130 s. [in Danish].